

Marko Štuhec: **Besede, ravnanja in stvari : plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja**. Ljubljana : Slovenska matica, 2009. 305 strani.

Slovenska matica v svoj program uvršča znanstvena dela, ki obravnavajo našo zgodovino. Večino takih publikacij, ki so izšle v zadnjih letih, bi skoraj lahko podnaslovili zbrana oz. izbrana dela določenega avtorja. Tokrat je drugače. Pred seboj imamo temeljno novo znanstveno delo, ki je nastalo na podlagi proučevanja zapuščinskih inventarjev iz sredine 18. stoletja. Marko Štuhec s tem smiselno nadaljuje raziskave, v katerih se je na podlagi sorodnih aktov ukvarjal z nekoliko starejšimi obdobji (*Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren: plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir. Ljubljana 1995 (Studia humanitatis. Apes I)*). Kot pojasnjuje v uvodu pa načrtuje sistematično nadaljevanje tudi v mlajši čas, pod drobnogled bo namreč vzel še zapuščinske akte s preloma iz 18. v 19. stoletje.

Rezultate raziskav je strnil v štiri zaokrožena poglavja. Po uvodnih pojasnilih, zakaj je izbral zapuščinske inventarje iz določenega desetletja – (1751–1760), je najprej analiziral lastnike popisanih premoženj glede na spol in plemiški naslov. Kot dodatni vir se je za primerjavo oprl na temeljno delo Ludvika Schiviz von Schivizhoffna *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, ki je izšlo pred več kot sto leti v Gorici. Na podlagi dokumentov je uspel odgovoriti na vprašanja iz življenja plemstva na Kranjskem. Kakšno starost so dosegli? Kako so potekale poroke, koliko parov je pripadalo različnim stopnjam plemstva? Kdo je plemiški naslov zaradi družbenega ugleda (zdravniki, pravniki, pripadniki vojske) šele pridobil? Zanimiva je ugotovitev, da so bile v izbrani populaciji neveste tako višjega kot nižjega plemstva praviloma doma s Kranjske. V nekaterih primerih so pomenile poroke vzpon na družbeni lestvici. Ugotavlja, da so se grofje le redko poročali z nevestami baronskega stanu in nikoli z nevestami iz nižjega plemstva, baroni pa so se poročali z ženskami iz grofovskih družin prav toliko kot z ženskami iz baronskih družin. Torej so ženske ob porokah večkrat zdrsnile navzdol po statusni lestvici kot moški. Ženske so bile ob poroki v povprečju stare nekaj čez 22 let, moški pa so se bližali tridesetim. Le redka dekleta so stopila pred oltar že v najstniški dobi. Katere izmed žensk so umrle zaradi poroda in kako pogosto so bile noseče? Na primer Marija Ana Auersperg je v 19 letih rodila 14 otrok.

Precej različna je bila zapuščina plemičev po nominalni vrednosti. Pičlo premoženje, ki ga je zapustil advokat dr. Pacher so ocenili na 298 goldinarjev, ni imel hiše, posesti, le nekaj izbranih kosov obleke in dragih dodatkov – žepna ura,

prstan, srebrne zaponke za čevlje. Nekateri drugi izobraženci iz izbrane populacije so zapustili precej več.

Zelo zanimivi so podatki iz poročnih pogodb oz. pročnih dogovorov. Pogosto so prepisane in tako shranjene v zapuščinskih inventarjih. Štuhec jih posebej natančno analizira ter tabelarno predstavi bistvene in obvezne prispevke – mednje sodi z nevestine strani dota, ki so jo preskrbeli nevestini starši. Ženin pa je prispeval tako imenovano zaženilo in jutrnjo, seveda če je bila za dekle to prva poroka. V tabeli nastopajo nato še druge postavke – npr. prosto darilo in vdovščina. Iz dokumentov je izluščil tudi podatke o načinu dedovanja premoženja, kjer so poleg enostavnih postavk vključene tudi take, ki pomagajo preživeti vdovi in jo zaščitit pred preveč potratnimi potomci, oz. poskrbeti, da premoženje ne bi prehitro skopnelo. Zanimivi so podatki, kako so si pripadniki kranjskih plemiških družin sledili po višini postavk v poročnih pogodbah. Tu se kažejo razlike v stopnji plemstva nevest, seveda so povsod odstopanja, ki pa niso bila zelo velika. V nekaterih primerih ugotavlja, da so bile dote relativno skromne glede na stanovanjsko opremo in oblačilno kulturo staršev. Iz podrobnosti v dokumentih je možno sklepati tudi o tem, kako so potekala snubljenja, kdo je dal iniciativo – družina, ženin, kdo je v zvezo privolil – starši, bližnji sorodniki itd. Iz suhoparnih poročnih pogodb pa tu in tam vejejo tudi izrazi ljubezni, ki jih ženini zapišejo o nevestah in jih obdarujejo tudi s posebnimi darili.

V poglavju *O nekem nelagodju zaradi premajhnega premoženja in o ovalni mizi v Puštalu* so predstavljene vrednosti premoženj po inventarjih. V nekaterih primerih to ni bilo mogoče, saj so zapustniki še za življenja razdelili na primer nakit in srebrnino med sorodnike. Največje bogastvo je bilo popisano pri Auerspergih na Šrajbarskem Turnu leta 1702. Vsi inventarji so nazorno prikazani na obsežni tabeli št. 15. Malce problematična pa je interpretacija, kdo je bil bogatejši, moški ali ženske, grofi/grofice, baroni/baronice ali predstavniki nižjega plemstva (tab. 16), ker ni upošteval poleg celotne vsote tudi števila popisanih premoženj, ob slednjem podatku bi bila slika nekoliko drugačna, to sicer nekoliko modificira na tab. 17.

Narejena je podrobna analiza premoženja – obleka, perilo, srebrno posodje in pribor, tobačnice, ure (tudi pokvarjene), vozovi, izbrani jedilni servisi, živina, posesti, gradovi. Nekateri popisi prostorov so tako plastični, da nas kar popeljejo v čas pred dvema stoletjema in pol, saj si lahko nazorno predstavljamo inventar, ki je bil popisano na primer na hodnikih, tam so visele slike svetnikov, krajine, portreti lastnikov. Prostor, ki so jih popisovalci poimenovali po barvah – npr. rumena, zelena soba, glede na barvo tapet, po funkcijah – spalnica, čeprav tam ni bilo več postelje, zaživijo v naših predstavah. Zelo podroben popis je predstavljen za puštalski grad. Tako v značilnem malce dramatičnem slogu pred nami oživi nova jedilnica z raztegljivo mizo, ki so jo pogrnili, pa tudi če že z nekoliko luknjastim prtom, nanjo postavili jušnike, sklede, pladnje, krožnike in srebrni pribor. Prav tako si je na podlagi popisa možno predstavljati življenje v Erbergovem ljubljanskem stanovanju, kjer je bilo poleg ene najbogatejših knjižnic tudi razkošno namizno posodje – čajne in kavne skodelice pa celo 12 porcelanastih skodelic za sladoleđ, če omenimo je dva izmed primerov, ki so podrobneje predstavljeni.

Na podlagi inventarjev je bilo možno izluščiti precej podatkov o znanju in uporabi jezikov med plemstvom. Na primer Raigersfeld je bil jezikovno zelo nardarjen. Poleg nemščine, latinščine, italijanščine, francoščine, slovenščine je verjetno znal tudi portugalsko in holandsko, prizadeval pa si je, da bi se bolje naučil tudi angleško. Nadalje je zanimiv tudi odnos do knjig in branja, a to ne le ob zbiranju bogatih knjižnic. Štuhec ni spregledal niti takih podrobnosti kot je navedba v družinski kroniki Janeza Gregorja pl. Dolničarja, da je njegov enoletni sin Anton Wolf Tobias nenehno hotel imeti knjige, iz česar je sklepal, da se bo rad učil.

Naj dodam še nekaj kritičnih pripomb, ki pa seveda ne zmanjšujejo pomena knjige, povezane so predvsem z značilnim slogom Štuhčevega pisanja. Najbrž zaradi navidezne lahkotnosti, ki naj razbije monotono pripovedovanje, avtor uporablja sredstva, s katerimi bi rad prepričal bralca, da vztraja in knjige ne odloži. Tako uporablja literarno figuro – iteracijo in stavke (npr. »Zakaj je baron Modrax odgnal snubca, ki si je prizadeval za roko njegove hčere?« ali o Erbergovi modri kavni skodelici iz porcelana) večkrat na zaporednih straneh ponovi. Morda bo s tem koga prepričal, morda koga odvrnil od branja, vsekakor pa sem mnenja, da bo najbrž v večini laikov vzbudil lažno prepričanje, da je to preprosto lahkotno branje dokumentov, na podlagi katerih sestavljaš zgodbe življenja iz preteklih stoletij, torej tisti užitek, ki ga avtor omenja v uvodu, da si je »privoščil 'luksuz'« znanstvenika, da se ne ukvarja s katerim od velikih poglavij slovenskega narodnega vzpona, ampak opazuje tisto pisano, neurejeno in dokaj slabo pregledno podobo preteklosti, ki so se ji zgodovinarji doslej pogosto izogibali«. Nočem izpasti puritansko, a ob namigovanju, da je imela slovenščina v pogovorih seksualni naboj, na kar namiguje ob predstavitvi Ane Erberg bodočemu možu in iz uporabe slovenščine za opis mladega dekleta »Lepa Punza« prek razglabljanja o erotični konotaciji in seksualni motiviranosti tega izraza pripelje do zaključka, da se slovenščina za plemiče sublimni jezik srca (po mnenju Žvanutove) po Štuhcevo spremeni oziroma »desublimira in dobi nekoliko falične poteze«. Mislim, da je tu avtorja fantazija zanesla malce predaleč.

Prav tako, se mi zdi, je problematično razglabljanje o pisanju razprav s področja humanističnih ved. Ali sodi v znanstveno knjigo vrinek o resnosti proučevanja in podajanja zgodovine, naj bralci presodijo sami: *»Zdi se mi, da tabele, diagrami in grafikoni (po možnosti v barvah in treh dimenzijah) vendarle imajo smisel poleg tega, da zgodovinopisnemu besedilu, sicer pisanemu v normalno kramljajočem slovenskem jeziku, dajejo nekaj formalnega in resnobnega videza znanstvenosti, ki je vsaj malo podoben tehtnosti in zapletenim obrazcem ter odličnosti in mednarodni primerljivosti medicincev, tehnikov in naravoslovcev.«* Tudi odstavek o sodobnih tehničnih možnostih, ki jih dajejo računalniki pri razvrščanju v tabele, kjer modruje, da bi namesto po višini dote lahko neveste razvrstil po številu črk v priimku ali po diagonali, je najbrž odveč, kakor na primer tabela 22, ki je po moje brezsmiselno statistično igrčkanje in nič ne pokaže. Neprimerna je na primer opomba 771: *»Raigersfeldu se je primerilo približno isto kot Janezku, ki je šprical šolo in se je v telefonskem razgovoru z učiteljem predstavil takole: Halo, tukaj moj oče.«*

Dovolj pestrosti, da knjiga ni dolgočasna, nudijo že dokumenti sami, saj so izrazi, ki jih uporabljajo nekateri ne preveč ljubeči soprogi v zapuščinskem inventarjih – npr. Karel Avguštin Ruessenstein imenuje soprogo »prismuknjeno ženšče«. Pa ugotovitev, da so se v plemiških stanovanjih sredi Ljubljane, pri dr. Francu Ksaverju pl. Prešernu sprehajali purani, in delali škodo na inventarju, pa še in še takih pikantnih podrobnosti, s katerimi poživi dogajanje pred stoletji, je navedel.

Vsekakor je pred nami odlično delo, ki prinaša v slovensko zgodovino mnogo novih spoznanj o življenju v 18. stoletju. Kljub temu, da sem potem zapisala tudi nekaj kritičnih pripomb na slog pisanja, pa naj ob koncu prav tega tudi pohvalim, saj knjiga vsekakor ni pisana suhoparno in zato ne bo omejena na ozek krog zgodovinarjev, ampak bo zanimivo branje tudi za tiste, ki bi radi le podrobneje spoznali preteklost naše dežele.

Anja Dular